

Shell voor de rechter als medeplechtige aan moord

Shell is medeplechtig aan de executie van negen activisten uit de Nigeriaanse Nigerdelta in 1995. Dat is de inzet van een zaak die Esther Kiobel eind juni tegen het olieconcern heeft aangespannen in Den Haag. Haar advocaat: 'Wat het meest schokt, is het boosaardige opportunisme waarmee Shell opereerde.'

TEKST: MARNIX DE BRUYNE

'Hij was een echtgenoot, een vader, een broer. Maar géén misdadiger.' Licht ineengedoken zit Esther Kiobel (1964) in het kantoor van Amnesty, haar jas nog aan, haar wollen baret op haar hoofd.

Het is ruim 21 jaar geleden dat het Nigeriaanse militaire bewind haar man Barinem Kiobel en acht andere activisten van het Ogoni-volk na een showproces ter dood brachten. Maar als Esther Kiobel erover praat, lijkt het alsof het gisteren was. Eerst breekt haar stem, later volgen tranen. 'Ze hebben een onschuldige opgehangen', zegt ze met samengeknepen stem over haar echtgenoot. 'Het enige wat ik wil is zijn naam zuiveren en de medeplechtigen ter verantwoording roepen.'

Hoe kwetsbaar Esther Kiobel ook overkomt, ze is deze decemberdag in 2016 naar Amsterdam gekomen om een nieuwe fase voor te bereiden in de taaie strijd die ze al jaren voert. Op 29 juni zal ze met drie andere Nigeriaanse weduws bij het Gerechtshof in Den Haag een rechtszaak aanspannen tegen Shell omdat ze het olieconcern medeplechtig acht aan de executie in 1995 van de 'Ogoni-9', zoals de negen slachtoffers, onder wie haar man, bekend zijn geworden.

Shell heeft het militaire geweld tegen de Ogoni gesteund en gefinancierd en heeft zijn grote invloed in Nigeria niet gebruikt om de executie van de Ogoni-9 te voorkomen, zeggen de vier eisers. Daardoor zou het medeplechtig zijn aan hun dood. Ze willen excuses en smartengeld dat, gezien het bedrag

van 15,5 miljoen dollar dat Shell betaalde in een schikking met andere nabestaanden, hoog kan oplopen (zie kader).

Amnesty steunt Kiobels strijd, ook financieel, waardoor onder meer extra onderzoek gedaan kon worden om meer bewijzen boven tafel te krijgen. Maar als ze haar verhaal doet in het Amnesty-kantoor is de dagvaarding tegen Shell nog in wording. Kiobel heeft de inhoud van een plastic zak vol papieren voor zich op tafel uitgespreid: kopieën van Nigeriaanse kranten, brieven van nabestaanden en voor de zaak belangrijke getuigenverklaringen.

Zoals een handgeschreven verklaring van ene Charles Danwi, wiens belastende verklaring tegen de Ogoni-leiders een van de 'bewijsstukken' was tijdens het showproces. Hij

zegt daarin de eerdere getuigenis 'onder druk' te hebben afgelegd, uit angst voor zijn 'veiligheid' en dat hij '30 duizend naira van Shell' kreeg (destijds bijna honderd dollar) om de 'valse verklaring' af te leggen. Het

Weduwe Kiobel: 'Ik wil alleen de naam van mijn man zuiveren. Hij was geen misdadiger'

tribunaal dat het showproces hield, negeerde de nieuwe verklaring echter, die Danwi toen al, vanaf een onderduikadres had verspreid.

'Abacha's revenge', schreeuwt een kop boven andere kopieën, van een Nigeriaans tijdschrift uit 1995. Het omslagverhaal vertelt onder meer hoe generaal Sani Abacha, de

leider van de militaire regering, een ministerschap aanbood aan schrijver en zakenman Ken-Saro Wiwa, de bekendste van de Ogoni-9. Met die hoge post hoopte hij Saro-Wiwa los te weken van de Beweging voor de Overleving van het Ogoni-volk (Mosop), die Saro-Wiwa had opgericht in 1990. Deze weigerde echter, waarmee hij zich voorgoed de woede op de hals haalde van Abacha.

Eerlijk deel

Over de strijd van Ken Saro-Wiwa is veel bekend, mede dankzij het autobiografische *Zoon van een heilige* (2000) van zijn zoon

Ken Wiwa. Hij beschrijft daarin hoe de pijp rokende, innemende intellectueel en auteur van zeker 25 boeken, zich ontfermt over de 500 duizend Ogoni in de Niger-Delta. Ondanks decennia van oliewinning leeft zijn volk er in armoede, in een door olielekken zwaar vervuilde Nigerdelta.

In 1991 overtuigt Ken Saro-Wiwa alle stamhoofden in Ogoniland de beginselverklaring te tekenen van de Mosop. Daarin eisen ze 'politieke autonomie' en een 'eerlijk deel' van de olieopbrengsten, om hun regio te kunnen ontwikkelen. Op 4 januari 1993 demonstreren 300 duizend Ogoni, ruim de helft van alle Ogoni, om die eisen kracht bij te zetten. Ze verklaren Shell tot persona non grata in Ogoniland, tenzij het concern 9 miljard dollar betaalt als compensatie voor de vervuiling en

de misgelopen olie-inkomsten. Shell staakt daarop de oliewinning in het gebied.

De vreedzame demonstratie is echter het startsein voor het leger om het verzet de kop in te drukken. Als Shell eind april dat jaar in Ogoniland een nieuwe pijpleiding aanlegt,

‘Twee getuigen hoorden Shell-topman Anderson zeggen dat hij de executie van Ken Saro-Wiwa kon voorkomen’

openen militairen het vuur op de Ogoni die er tegen demonstreren. In juli schiet het leger 130 Ogoni dood die van een visexpeditie in het aangrenzende Kameroen terugkomen.

De repressie en de angst voor het leger zaaien verdeeldheid onder de Ogoni. Als het gerucht gaat dat Ken Saro-Wiwa gearresteerd is, ontstaan er onlusten in het stadje Giokoo, schrijft Ken Wiwa. Onder nooit opgehelderde

omstandigheden worden vier Ogoni-stamhoofden vermoord. Het leger arresteert Saro-Wiwa en veertien geestverwanten en schuift hen de moord in hun schoenen: ze zouden Ogoni-jongeren daartoe hebben aangezet.

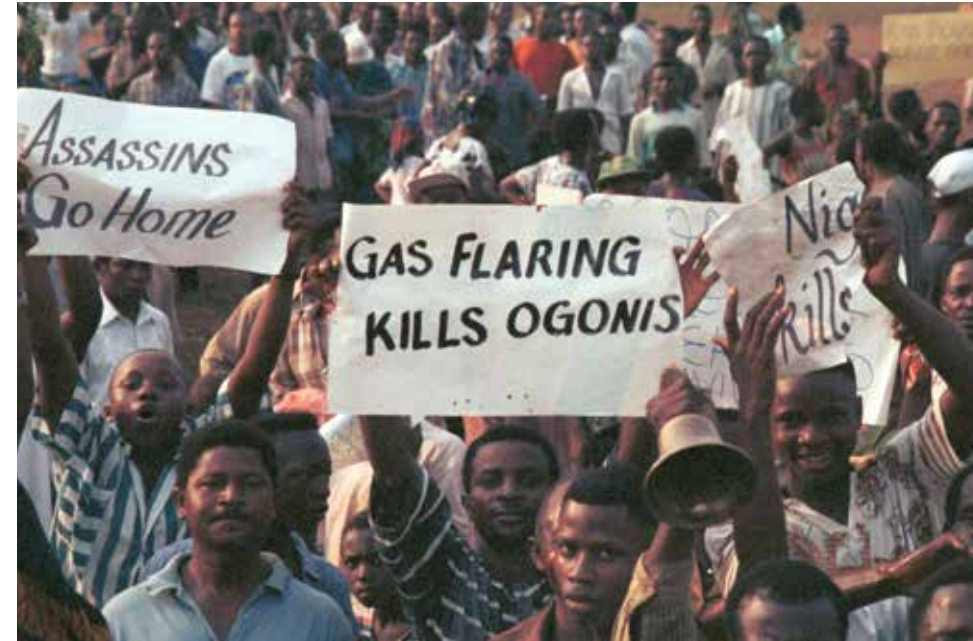
Barinem Kiobel is dan commissaris voor Handel, Industrie en Toerisme in River State, waarin Ogoniland ligt. Mosop-lid is hij niet, dat was verboden voor ambtenaren. Maar in zijn hart steunde hij Mosop, zegt Esther Kiobel. ‘Alle Ogoni zijn Mosop, altijd, ook mijn man toen hij voor de regering werkte.’

Ze vertelt over een geheime vergadering in 1994 ‘waarbij mensen van Shell aanwezig waren’ en waar de gouverneur haar man probeerde ‘om te kopen’. ‘Ze wilden af van Ken Saro-Wiwa, en vroegen mijn man om zijn

medewerking. Maar hij weigerde. “Eén: ik ben Ogoni. Twee: ik houd van mijn volk”, zei hij. Vanaf dat moment zagen ze hem als vijand. Ik weet dit allemaal, want mijn man deelde altijd alles met me.’

Als kort daarop de onrust ontstaat in Giokoo, gaat Barinem Kiobel erheen in de hoop te bemiddelen. Ter plekke wordt hij zelf echter doelwit. Omstanders schelden hem uit voor ‘Abacha’s zoon’, iemand werpt een steen. Esther Kiobel: ‘Een lokale leider trok mijn man een kleine tempel binnen waar we onze voorouders eren. Niemand mag zo’n heiligdom betreden volgens onze traditie, dus hier was hij veilig. Anders was hij misschien de vijfde Ogoni geweest die in Giokoo werd vermoord.’

Barinem Kiobel meldt zich ‘voor zijn eigen veiligheid’ op een marinebases, waar hij niet meer weg blijkt te mogen. Kiobel: ‘Hij was al gearresteerd zonder dat hij het wist.’

Links: Bijschrift. Boven: Bijschrift

Honderden uren werk

Voorafgaand en tijdens het proces dat in 1995 plaatsheeft, onthoudt Shell zich van commentaar. ‘Het bedrijf had de arrestaties en het showproces kunnen veroordelen. Maar zelfs dat heeft Shell nooit gedaan’, vertelt Channa Samkalden (42), advocaat van de vier vrouwen, in haar kantoor in Amsterdam. ‘Pas toen de terdoodveroordeling een feit was, stuurde Shell – naar het schijnt – een brief aan het regime, met de oproep gratie te overwegen. Ook daarin geen woord over de oneerlijke gang van zaken vóór en tijdens het proces. Intussen overlegde het concern intensief met de regering over een groot gaswinningsproject. Want de zaken moesten doorgaan. Een maand na het showproces zijn de contracten getekend.’

De vier vrouwen verwijten Shell ‘de grote rol’ die het speelde bij alle gebeurtenissen die hebben geleid tot de dood van hun man, vat Samkalden samen. ‘Als Shell zich anders had opgesteld, waren ze nooit geëxecuteerd.’ Hoe groot die rol is, staat beschreven in de dagvaarding. Samkalden laat het concept, 135 pagina’s, zien. ‘Honderden uren’ werk zat erin, door haar en twee collega’s. Daarvoor zijn ‘vele duizenden pagina’s’ aan bewijsstukken doorgenomen.

Die papieren zijn grotendeels afkomstig uit twee andere zaken tegen Shell die in de VS speelden, maar nooit in de rechtszaal zijn

behandeld (zie kader). De eerste, aangespannen door nabestaanden van onder anderen Ken Saro-Wiwa, leidde tot een schikking en een betaling van 15,5 miljoen dollar. De tweede was Esther Kiobel in 2002 begonnen, maar strandde uiteindelijk bij het Hoogerechtshof. Dit oordeelde in 2013 dat die zaak niet in de VS gevoerd kon worden, mede omdat Shell daar geen hoofdkantoor had. ‘Je mag hem doornemen, als je geen kopieën of foto’s maakt’, zegt Samkalden over de dagvaarding. ‘Niets mag nog uitlekken.’

De hoofdstukjes met de belangrijkste bewijzen lezen als een thriller. De citaten uit memo’s van Shell, de verklaringen van veiligheidsagenten en andere getuigen schetsen een beeld van een concern dat met het leger samenwerkt aan een en hetzelfde doel: de protesten van de Ogoni laten stoppen, zodat de oliewinning in Ogoniland kon worden hervat. Geregeld maant Shell het leger ‘urgently’ om ‘elke hulp’ te verlenen teneinde ‘de verstoringen tot een minimum te beperken’. Shell blijft daarbij wijzen op de ‘alarmrend’ gedaalde olieproductie, wat toch niet in het landsbelang is.

Het leger toont zich gevoelig voor de argumenten. ‘Operaties van Shell zijn nog steeds onmogelijk, tenzij genadeloze militaire operaties worden ondernomen’, meldt Paul Okuntimo, hoofd van de veiligheidsdienst

Ogoniland, Ken Saro-Wiwa en de Mosop

1990: Ken Saro-Wiwa richt de Mosop op, de Beweging voor de Overleving van het Ogonivolk.

4 januari 1993: zo’n 300 duizend Ogoni demonstreren voor meer autonomie, voor een eerlijk aandeel in de olieopbrengsten en tegen de olievervuiling in Ogoniland. Ze verklaren Shell tot persona non grata in Ogoniland totdat het bedrijf 9 miljard ‘smartengeld’ betaalt.

17 november 1993: staatsgreep door generaal Sani Abacha, minister van Defensie sinds 1990 in twee regeringen.

21 mei 1994: vier Ogoni-stamhoofden worden vermoord tijdens uit de hand gelopen demonstratie. Vijftien Ogoni-leiders, onder wie Ken Saro-Wiwa en Barinem Kiobel, worden nog dezelfde dag de moord in de schoenen geschoven, waarna ze worden gearresteerd.

10 november 1995: na een showproces worden de ‘Ogoni-9’ opgehangen, ondanks internationale woede hierover.

2009: Shell schikt de zaak van onder andere de nabestaanden van Saro-Wiwa ‘op humanitaire gronden’ en betaalt 15,5 miljoen dollar.

2013: Het Hooggerechtshof in de VS oordeelt dat de Amerikaanse rechter geen rechtsmacht heeft om te oordelen over de zaak die Esther Kiobel in 2002 tegen Shell had aangespannen. Ze deed dat op basis van het Alien Tort Statute uit 1789 dat bepaalt dat je wandaden begaan buiten de VS toch in de VS kunt vervolgen.

29 juni 2017: Esther Kiobel en drie anderen weduwen spannen in Den Haag zaak aan tegen Shell.

van Rivers State, in een 'geheim memo' uit 1994. Een getuige vertelt hoe drie keer geld van Shell in grote tassen naar Okuntimo wordt overgebracht voor zijn eenheid.

Verder helpt Shell de militairen met helikopters en met de aankoop van wapens. Het olieconcern richt een eigen politiekorps op van zo'n 1.200 agenten. Het betaalt 'bonus-sen' uit aan Mopol, een beruchte eenheid van de militaire politie, hoewel al duidelijk is dat die verantwoordelijk is voor het, soms dodelijk, geweld tegen Ogoni.

Als het proces tegen de Ogoni-9 eenmaal begint, zit een advocaat van Shell bij de zittingen om verslag uit te brengen. De broer van Ken Saro-Wiwa wordt uitgenodigd voor een gesprek met de lokale Shell-directeur

De eis en de eisers

De eisers in de zaak tegen Shell, behalve Esther Kiobel, zijn Victoria Bera (1970), weduwe van Baribor Bera, wonend in Canada, Blessing Kem Nordu (1958), weduwe van Nordu Eawo (Giokoo, Ogoniland) en Charity Levula (1976), weduwe van Paul Levula (Bomu, Rivers State). De vier vragen de rechter te verklaren dat Shell 'onrechtmatig' jegens hen heeft gehandeld en dat het concern aansprakelijk is 'voor de schade die ze geleden hebben en nog zullen lijden' als gevolg daarvan. Ook willen ze dat Shell 'een publieke verontschuldiging' uitspreekt over zijn rol rond het proces tegen de 'Ogoni-9'.

'De drie andere eisers hebben zichzelf gemeld toen ze hoorden dat we met de zaak bezig waren', vertelt Samkalden. 'Ze deden niet mee aan die zaak die is geschikt. Victoria Bera woont in Canada, maar de andere twee zijn altijd in Nigeria gebleven, waar ze gewassen verbouwen op een lapje grond. Blessing Nordu is bijna blind. Ik ben blij dat ze erbij zijn. Het maakt onze zaak sterker.'

Brian Anderson, die hem vertelt dat hij de executie van diens broer kan voorkomen als Mosop zijn protesten tegen Shell staakt. 'Shell ontkent de uitspraken van Anderson, maar wij hebben verklaringen van twee getuigen die bevestigen dat hij dit wél zei', licht Samkalden toe. Saro-Wiwa droeg vanuit de cel zijn broer op er niet op in te gaan.

Boosaardig opportunisme

Wat ziet Samkalden nu als het sterkste bewijs? 'Dat is moeilijk te zeggen. Het is echt het samenspel van al die omstandigheden. Toen ik aan de zaak begon, dacht ik nog: Shell is wellicht een beetje tegen wil en dank in die situatie verzeild geraakt en heeft gewoon niet handig gereageerd. Maar als je dan ziet

hoe ze mensen omkopen, hoe ze het regime betalen, die verwevenheid tussen het leger en Shell... Steeds prevaleert het commerciële doel boven mensenlevens en milieu. Het is die gewetenloze benadering, dit boosaardige opportunisme die me het meest schokt.'

En wat verwacht ze van de zaak? Om te beginnen dat zij lang zal duren. Samkalden is namens Milieudefensie en een aantal Nigeriaanse boeren in een andere rechtszaak tegen Shell verwickeld, 'en die zaak, waarvan het hoger beroep nog steeds niet is afgehandeld, begon in 2008', lacht ze. Maar juist omdat in deze zaak al is beslist dat een Nederlandse rechter zich mag uitspreken over daden van Shell Nigeria, zolang hij zich baseert op Nigeriaanse recht, zal het in de Kiobel-zaak sneller gaan, verwacht ze. 'Ik denk dat we binnen een paar jaar een eerste uitspraak hebben.'

Als de vrouwen winnen, is dat in de eerste plaats belangrijk voor henzelf, zegt ze. 'Het is ongelooflijk hoe rauw hun verdriet nog is. Erkenning van hun leed helpt hen bij de verwerking. Maar het zou ook een scherpe waarschuwing zijn aan multinationals die opereren in dictaturen en conflictgebieden. Hoe de rechter oordeelt in deze toch ongebruikelijke zaak, is echter moeilijk te voorspellen.'

Nadat Barinem Kiobel was gearresteerd, werd ook Esther doelwit van het regime. Zonder vorm van proces zat ze in totaal drie weken vast, waarbij Paul Okuntimo zelf haar een keer mishandelde. Kort na de executie

Links: Bijschrift. Boven: Bijschrift

op 10 november 1995 – de lijken van de Ogoni-9 werden met zuur bewerkt en in een massagraf gelegd – vluchtte ze naar Benin. Daar verbleef ze in een kamp met duizend andere vluchtelingen, totdat ze hoorde dat de VS haar en haar zeven kinderen – vier van haarzelf, drie van de overleden zuster van haar man – wilde opnemen.

Nog altijd heeft ze nachtmerries over die tijd, vertelt Kiobel. 'Na de executie moest ik de spullen van mijn man ophalen bij de gevangenis. Mijn man had met een rode pen mijn naam op een briefje geschreven. Met dezelfde pen moest ik tekenen voor ontvangst van zijn spullen: een bijbel, een kam waar nog haar in zat. Ik kon alleen maar huilen. "Is het waar dat mijn man al gedood is?", vroeg ik steeds.' Opnieuw stokt haar stem. Dan slaakt ze een lange, gedempte kreet. 'Het was zó pijnlijk, dat moment', zegt ze, 'zó pijnlijk'.

Shell, zegt ze, houdt ze verantwoordelijk voor het leed dat haar is aangedaan. 'Ik denk dat God me heeft laten leven om dit verhaal te vertellen, om te vechten. Ik wil Nigeria bewijzen dat mijn man onschuldig was.'

Reageren? wordtvervolgd@amnesty.nl

grunberg

Frivole jaren

Op een lentedag sprak ik met een vriend die ik bijna twintig jaar ken over de vraag of ons mensbeeld is veranderd. Ik opperde dat er na 11 september 2001 iets veranderd was. Hoewel ik indertijd mijn uiterste best deed, in de strijd tegen de hysterie, de gebeurtenissen van de elfde september 2001 te relativiseren, geloof ik toch dat de twintigste eeuw eindigde op die dag. Het is ongetwijfeld ironisch om dat over zo'n bloederige eeuw te zeggen, maar daarmee kwam een eind aan een periode van stabiliteit en welvaart, zeker in het Westen.

De periode 1989-2001 kunnen we 'frivole jaren' noemen. De muur was gevallen, de geschiedenis was ten einde verklaard, de eerste internetbubbel was nog niet ontmaskerd als bubbel. Maar wie wilde, kon het einde van die frivole jaren al zien naderen. Het uiteenvallen van Joegoslavië kan nu worden geïnterpreteerd als een indicatie van wat er in de decennia daarna nog meer uiteen dreigde te vallen. De moord op moslims in Srebrenica kan nu worden gezien als een eerste, maar zeker niet als de enige, uitbarsting van islamofobie in Europa.

De ontwikkeling die veel westerlingen doormaakten, wordt in Nederland gesymboliseerd door schrijver Leon de Winter. Eind jaren negentig schreef hij nog een boekenweekgeschenk waarin de stijl ruim baan moest maken voor

De val van Srebrenica was een eerste maar zeker niet de enige uitbarsting van islamofobie in Europa

de boodschap: de islamitische bevolking in Bosnië moest worden geholpen. Niet veel later werd hij een van de strengste criticasters van de islam.

De oorlog in Joegoslavië, misschien niet toevallig een oorlog die snel uit het collectieve geheugen is verdwenen, herinnert ons eraan dat de opvatting dat oorlog in Europa een spook uit het verleden was een illusie blijkt te zijn.

In het tijdperk-Trump, in een tijd dat oorlogsdreiging dus nog reëler is geworden, kun je je de luxe van het pessimisme niet permitteren. Zoiets zei ik ook tegen mijn vriend. De gedachte bijvoorbeeld dat Macron net zo erg zou zijn als Le Pen, een idee dat ondersteund werd door de linkse presidentskandidaat Mélenchon, is immoreel.

In Nederland was het de financieel geograaf en ideoloog van de Partij voor de Dieren, Ewald Engelen, die op de avond dat duidelijk werd dat Macron had gewonnen met ternauwernood onderdrukte teleurstelling twitterde dat het grootkapitaal had gewonnen. Wie had dan moeten winnen? Le Pen? Zo wordt in naam van de bestrijding van het grootkapitaal het racisme, het antimodernisme en het antisemitisme omarmd.

Wij zijn vergeten dat het de typisch Duitse romantiek was, met haar antimodernisme, haar verheerlijking van de vrije natuur, haar idealisering van een verbond tussen mens en aarde die niet bezoedeld was door de stadse samenleving, die ook het nazisme heeft voortgebracht. De gebeurtenissen na 11 september 2001 illustreren dat de 21ste eeuw het tweede bedrijf dreigt te worden van de 20ste eeuw.

Amon Grunberg